

Marija Ovsenik

SOCIALNO DELO V ORGANIZACIJAH – DA ALI NE?

NEKATERE DILEME SOCIALNEGA DELA V SLOVENIJI DANES

UVODNI ORIS PROBLEMATIKE

Naslovno problematiko bomo obravnavali tako, da bomo skušali poiskati pot do smiselnega načina snovanja elementov za odgovor na naslovno vprašanje, s tem da bomo vprašanje najprej zožili.

Želimo odgovoriti na vprašanje (dilemo), ali socialno delo v podjetjih danes ima svoje mesto ali ne. Razlog za postavljanje takega vprašanja se skriva v dejstvu, da se v zadnjih letih nahajamo Slovenci v izredno turbulentni situaciji; zaznamujejo jo naslednja dejstva:

- prehod na tržno gospodarstvo v ekonomiji,
- večstrankarski sistem v politiki,
- privatizacija lastnine nad sredstvi za proizvodnjo v pravnem sistemu,
- problem drage države in
- zaostreni pogoji poslovanja zaradi neizogibne preusmeritve na nove trge (zaradi slovenske državne osamosvojitve in vojne krize na ozemljih Balkana).

Vse to bremeni slovensko gospodarstvo in kot posledica se v zadnjih letih zmanjšujejo možnosti za zaposlitev ljudi (stopnja brezposelnosti znaša več kot deset odstotkov, ali drugače, v Sloveniji danes nima dostopa do delovnega mesta nad 125.000 ljudi).

Ob vsem tem je treba imeti pred očmi tudi dejstvo, da se celotna svetovna družba nahaja na predhodu (tranziciji) iz nekdanjega »industrijskega obdobja«, ki postopno, a neizbežno odhaja v zgodovino, v novo »postindustrijsko in post-

kapitalistično« obdobje (Drucker 1993), v katerem bo pogoje in možnosti življenja in dela oblikovalo predvsem znanje, ki bo v razmerah splošno tehnične dostopnosti do informacij ponudilo možnosti neposrednega telekomunikacijskega povezovanja vsakogar z vsakomer, ne glede na to, na katerem delu našega planeta živi (*information superhighway*) (Naisbitt 1994: 63).

Znanje bo tako vse bolj pridobivalo na pomenu in v takih razmerah bo človek kot individuum vse bolj izrazit, saj bo imel znanje in informacije in bo zmožnejši prevzemati »individualne odgovornosti« (Drucker 1993: 210).

Domnevajo celo, da bo prišlo do pomembnega prehoda iz časov in razmer, v katerih so poslovno in dejavnostno aktivnost, podjetnost in iniciativnost gnala zlasti podjetja/organizacije (*business-driven*), v čas in razmere, ko bo gnanje dejavnostne in poslovne iniciative prešlo v roke in na raven individua. Posamezniku bodo namreč dostopni sklopi povezav telefona, televizije, ISDN priključkov in računalniških sistemov. Opremljen bo torej z možnostjo telekomuniciranja in bo ne le zmožen, temveč tudi verjetno voljan prevzemati večji delež odgovornosti in pooblaščenosti. Ob tem poudarjajo, da bo krepljenje posameznika pripeljalo do nujnih sprememb v načinu dela, gibanja in igre ljudi in seveda tudi do sprememb v načinu gledanja ljudi drug na drugega (Naisbitt 1994: 63).

Iz povedanega sledi, da je treba orisano situacijo v Sloveniji obravnavati večravninsko in večplastno. Kompleksnost problematike na tem našem majhnem prostoru je vsaj dvoplastna:

- prva je ta, ki jo doživljamo Slovenci v sedanjih poosamosvojitvenih letih,

- druga pa je tista, ki ni nič manj očitno prisotna, a je planetarno-globalnih razsežnosti. Te pa ne zanimajo le posameznikov, ampak prizadevajo vse dežele sveta. Gre torej za velik val sprememb in novosti v globalnih razsežnostih, hkrati pa znotraj tega velikega svetovnega vala ne more nobena dežela prezreti svojih lokalnih posebnosti in aspiracij.

Ob tem ni povsem jasno, kaj je vzrok in kaj posledica dejstva, da avtomatizacija, robotizacija in informatizacija delovnih procesov odrekajo delo in zaposlitev manualnim delavcem, vabijo pa z najrazličnejšimi priložnostmi in možnostmi izobražence. Govorimo tudi o velikem valu prestrukturiranja, preoblikovanja in redefiniranja ne le delovnih procesov, temveč tudi tradicionalnega fenomena »zaposlitev« samega. Kaj torej pomeni 10 ali več odstotna nezaposlenost v neki deželi? Na vprašanje bi določnejše odgovorila podrobnejša analiza na osnovi prej redefiniranih pojmov, prenesenih iz obdobja industrijske družbe. Ti ne sodijo več v splošne razmere, možnosti in priložnosti nastajajoče »post-industrijske« in »informatijske« družbe.

Dodaten problem je vprašanje, v kakšnem tipu novepečenega kapitalizma/privatništva danes v Sloveniji pravzaprav v resnici živimo. Sedanji razpon tipov kapitalizma se kaže na kontinuumu, na katerega enem ekstremu je najbolj grobi zgodnji kapitalizem, na drugem pa npr. Druckerjeva »postkapitalistična« družba.

Slovenski kapitalizem se očitno poskuša čimprej postaviti na noge, vendar ob dejstvu neizkušenih kadrov raje prevzema metode »zgodnjega« kapitalizma kot prosvetljenost Druckerjevega »postkapitalizma« (Drucker 1993).

Iz tega posledično izhajajoči številni stečaji podjetij naravnost bruhajo brezposelne, ljudje pa se ne ozavejo trde

resnice valovanj svetovnih družb, novih postulatov in novih možnosti in priložnosti dela in življenja ljudi.

Često se ljudje v podjetjih (tako neposredni delavci kot tudi managerji) ne zavedo dovolj hitro dejstva, da se podjetje tudi tam, kjer ne grozi stečajni šok, notranje organizacijsko brezobzirno preureja. Če je bil nekoč ideal podjetja rast podjetij v veliko organizacijo, je danes nekaj povsem drugega. Nekdanji gigantizem, katerega »notranja organiziranost« se je zgledovala praviloma po temeljnem funkcijskem, divizijskem in matričnem modelu organiziranja, v mnogih podjetjih ni več mogoč. Notranje organizacijska hierarhična piramida doživlja udarce: njen srednji del (srednje vodstvo) enostavno izginja, ker ni več potreben. S tem se celotno podjetje notranje preureja (reorganizira) oblikovno v nekaj, česar doslej nismo poznali: primer »deteljičaste organiziranosti«, »panskega satovja«, koncept »ribiške mreže«, »trapezoidne organiziranosti« oz. managementa.

Ti postulati prehoda iz »industrijske« v »informatijsko« družbo očitno neusmiljeno meljejo tudi »organizacijo organizacij/podjetij« in s tem podjetja ljudi postavljajo v povsem nove pogoje dela in življenja.

Skratka, sprejeti moramo dejstvo, da tudi med nami odločno nastaja nov svet, ki se mu ne moremo izmakniti; kaže nam edinole čimprej se vživeti vanj, dejavno in dostojanstveno.

Naslovno vprašanje je postalo aktualno kmalu po slovenski državni osamosvojitvi, ko so celo v vladnih krogih nekateri javno poudarjali slogan »Socialo ven iz podjetij!«

Podjetja so s tem dobila javno podporo v tem, da so v sicer težkih poslovnih situacijah začela zanemarjati skrb za socialno oskrbljenost zaposlenih ter za socialne pogoje dela. Med množičnim odpuščanjem so se med prvimi kandidati za odpust v prenekaterih podjetjih znašli tudi (ali še prav posebej) tam zaposleni socialni delavci.

Vprašanje in omenjeni slogan sta motivirana ekonomsko produktivistično,

očitno pa sta imela tudi moralno-etične posledice. Ker taka situacija oz. razporeditev v vodstvih slovenskih podjetij očitno še traja, se zastavljeno vprašanje kaže kot upravičeno.

KAJ JE S TEORIJAMI

V zadnjih letih smo se glede vprašanja, ali socialno delo sodi v podjetja ali ne, v slovenski praksi znašli pred problemom, ki ga ne znamo rešiti, oz., nanj ne znamo enostavno odgovoriti.

Kadar v življenju ne znamo več živeti, kadar nam torej zmanjka primernih odgovorov na vprašanja v praksi, se naravno in logično napotimo k iskanju odgovorov v teorijo, v znanstveno znanje, ki je v načelu zasnovano širše in globlje in zato presega zgolj posamezne primere iz prakse. Je pa metodično preverjeno in sintetizirano v znanstvenih in zato splošno veljavnih in splošno sprejetih teorijah.

Prav v teorije zaokroženo znanje pa nam pri reševanju zagat v praksi praviloma pomeni tudi osnovno in najbolj zanesljivo poučno informacijo. Zato se družba, ki svoja prizadevanja gradi prav na proizvodnji znanja, informacij, tudi imenuje informacijska družba. Taka družba vlaga v ta namen med 3 in 5% svojega kosmatega nacionalnega proizvoda za gradnjo in oblikovanje znanja.

Za naše vprašanje sta v tej razpravi aktualni vsaj dve teoriji: teorija organizacije in teorija socialnega dela. Glede na našeto mnogovrstnost za življenje in delo bistvenih temeljnih orientacij pa se v razmišljanja sama po sebi vsiljujejo tudi tista o vprašanju paradigem, ki »niso le osnovna (ali dominantna) teorija« v smislu priznanih znanstvenih dognanj, temveč prav tako tudi metafizična spekulacija, ki znanstvenikom v določenem časovnem obdobju daje ne le modelne probleme, ampak tudi modelne rešitve. Navsezadnje je paradigma tudi sklop splošno sprejetih prepričanj, ki dobijo konkretno obliko v učbenikih in klasičnih znanstvenih delih.

Odpira se torej vprašanje, kaj je s teorijo organizacije in kaj s teorijo socialnega dela. Kaj pravi prva (o organizaciji)

in kaj druga (o socialnem delu)? Ali spadata fenomena skupaj ali ne? In če, kakšno je ali naj bi bilo njuno razmerje? Kaže se torej poučiti o splošnem znanju – v okviru določene paradigme pač –, da bi mogli logično, utemeljeno in argumentirano graditi praktični odgovor – posebej za konkretni primer prakse slovenskih organizacij.

Žal je tu vtis naslednji:

Tako organizacijo kot tudi socialno delo kot fenomena so v industrijskem obdobju razumevali tako, kot je narekovala kartezijansko-newtonska mehanistična paradigma, ki je znotraj širše subjekt-filozofične paradigme (1450-1950) vladala v vsem času industrijskega obdobja (Lay 1988: 131). To obdobje pa je – še zlasti v zadnjih 100 letih – uspelo zgraditi obsežno in razvejano mrežo ustanov prakse socialnega dela in omogočiti povečevanje nacionalne produktivnosti (v ZDA) v povprečju v višini 3,5 in 4% letno. Ni pa se ne enemu ne drugemu področju posrečilo izoblikovati splošno sprejete in obče veljavne teorije vse do časa resnega oporekanja mehanicistični paradigmi.

To prinesejo desetletja po letu 1960 z nastankom holistično orientirane »ekološke revolucije«, ki začne dokazovati nesmiselnost tradicionalne zamisli o razvoju in zagovarjati zamisel o »enakopravnosti vseh bitij«.

Značilno je, da organizacijskim mislecem stoletnega obdobja še vse do danes ni uspelo spraviti v enciklopedije splošne izobrazbe takih osnovnih pojmov, kot sta organizacije in management. Namesto tega pa ob koncu obdobja prihaja do pobud za redefinicijo takih osnovnih pojmov iz obdobja industrijske družbe, kot so: delo, korporacija in preustrojitve korporacije in managementa v smeri njegovega razvijanja k novemu »vodenju«.

S tem, da so organizacijski misleci predlagali redefiniranje pojma »delo«, pa je v proces redefiniranja temeljnih organizacijskih pojmov logično vključen tudi pojem »socialno delo«. Iz navedenega izhaja, da je »industrijsko obdobje«, katerega odzven sta tudi stroki »organizacija

in management« in »socialno delo«, prej znašlo v zgodovinskem zatonu, kot pa jima je uspelo razviti temeljne pojme do tolikšne dorečenosti in zanesljivosti, da bi to mogla tudi formalno potrditi moderna (četudi mehanicistično usmerjena) znanstvena misel. Ni prišlo do znanstvene kodifikacije temeljnih pojmov, ampak nasprotno, do njihovega prezrtja in predlogov za redefiniranje. V skladu z navedenimi ugotovitvami je tudi dejstvo argumentiranih trditev, da se niti na področju organizacije (in managementa) niti na področju socialnega dela v tem stoletju ni posrečilo razviti obče veljavne teorije.

Naslovno vprašanje, socialno delo v organizacijah da ali ne, očitno skriva v sebi mnogo bolj nedorečeno problematiko, kot je videti na prvi pogled. Znanost v smislu splošno sprejete in obče veljavne teorije organizacije in managementa kot tudi socialnega dela ne more dati zadovoljivega odgovora. Ker imamo torej opravka kar z dvema nedorečenima strokovnima področjema hkrati in v medsebojni logični zvezi, pomeni, da se vprašanje pred nami postavlja celo kumulativno in da je stopnja zapletenosti skoraj nepregledna. Očitno presega možnosti zelenega hitrega in učinkovitega praktičnega ukrepanja. Nad problemom se je smiselno globoko in sistematično zamisliti in z ustvarjalno intuicijo, ki jo omogočata konstruktivna kritika in intenzivno raziskovanje, iskati odgovore.

KAJ POMENIJO NAVEDENE UGOTOVITVE?

Nikakor ne, da morda področji organizacija in management na eni in socialno delo na drugi strani nista uspeli do sedaj razviti in uveljaviti nikakršne logično smiselne in uporabne teorije.

Splošno znano je, da ti dve strokovni področji obstajata. Obstajata pa lahko le tako in s tem, ko so številni avtorji vanju prispevali pomembne tehtne in podkrepjene prispevke. Zato teh dveh strokovnih področij kot znanstvenih disciplin s prav določeno intencionalnostjo ni mogoče ne negirati in tudi drugače ne znanstveno zavračati.

Navedena ugotovitev je le trditev, da so teorije na teh dveh področjih predvsem avtorskega značaja, se pravi, da moramo za vsako teorijo, ki jo poznamo in kakorkoli navajamo, navajati avtorja, ki je zanjo pač odgovorna oseba.

In drugič, to tudi pomeni, da je za ti dve področji značilen dialog, ki še ni zaokrožen v splošno sprejetih in obče veljavnih teorijah, ki bi jih mogli uporabljati brez vsakokratnih navedb pogovarjalcev se avtorjev. Nihče se torej ne more sklicevati na apriorno veljavnost svojega sklepanje in ugotovitev, kakor je to morda mogoče v primeru postopkov računanja v matematiki, statistiki in drugod, kjer avtor ni več pomemben. Naša trditev glede avtorstva ima v sebi zlasti moralno-etično komponento, ki je v tem, da je vsakokrat, tako v teoretskem kot tudi v praktičnem delu, na obeh imenovanih strokovnih ali znanstvenih področjih pošteno natančno vedeti, kdo je oseba, ki kaj trdi. Uporabnik mora imeti možnost vedeti, čigave in kakšne trditve (teorije) upošteva.

To je sicer splošno pravilo znanstvenega dela, toda v primeru naših dveh strokovnih oz. znanstvenih disciplin ga je treba vsaj za zdaj še posebej imeti pred očmi.

OD KOD TEŽAVE V TEORIJI SOCIALNEGA DELA IN MANAGEMENTA?

Mogoče je domnevati, da ni zgolj naključje, da si ne »organizacija« ne »socialno delo«, ki sta oba otroka pretekle tradicionalne »industrijske« družbe, zgrajene na »subjektivni filozofiji«, nista zgradili obče veljavne teorije v času aktualnosti industrijske družbe. Možen razlog za ta neuspeh je v dejstvu, da se obe ukvarjata s človekom in odnosi med ljudmi, kar že v samem načelu ne sodi v sklop »mekhosa« (zmanjšanja problema/predmeta na katerikoli manjši del), temveč bolj v sklop »biososa«. In če je tako, pomeni, da mehanicistična paradigma ni bila zmožna razumeti, še manj pa primerno razlagati snovi, ki že v načelu zahteva uporabo

nekega od te paradigme povsem drugačnega pristopa in metodike. Kartezijanska delilna metoda se je pokazala nemočno in zato omejeno in neustrezno kot splošna raziskovalna metoda in pristop že ob nastanku kvantne teorije (1925).

V raziskovanju strukture atoma je namreč naletela na meje svojega dometa, npr. Heisenbergovo načelo negotovosti, ki je poleg drugega postavilo pod vprašaj tradicionalni koncept vzročnosti; zamajala se je dotedanja »konceptualizacija stvarnosti«, ki se je pomaknila v smer »fikcije«. Pokazalo se je namreč, da situacija stvarnosti ni tako enostavna, saj na vseh »ravnih stvarnosti implicira konceptualizacijo kot enega izmed bistvenih elementov«.

S tem je postala vprašljiva tudi znana kartezijanska teza o dveh kulturah: o objektivni stvarnosti na eni ter o mentalnem konstrukt na drugi strani.

Hkrati pa je še od časov odkritja drugega zakona termodinamike ostajalo neodgovorjeno vprašanje možnosti obstoja živih organizmov, saj se je teza na podlagi tega zakona, češ da se živi organizmi ne obnašajo v skladu s tem zakonom in so zato »notorična izjema glede na naravne zakone«, zamajala. Tezo o »nenaravnih sistemih« ponavlja tudi V. Pareto. Vse do sredine 20. stoletja so torej mislili, da se lahko živi organizmi upirajo naravnim zakonom (drugemu zakonu termodinamike) le s tem, da si pomagajo z nekimi »triki« v proizvodnji lokalnih zmanjšanj entropije.

Tu se zastavlja kategorično vprašanje, v čem se je tradicionalna kartezijanska metoda v preučevanju, razumevanju in razlaganju pojava živih organizmov izkazala za neučinkovito, nezmožno, omejeno in zato neustrezno. Poglejmo Cartesijev pristop поблиže:

Sleheri problem, ki ga bom raziskoval, bom razdelil na toliko delov, kolikor je mogoče in potrebno, da se ga reši najbolj skladno. Pri iskanju vmesnih členov, kakor v pregledih problemov bom našteval sleherno podrobnost v tako širokem obsebu in do take podrobnosti,

da ne bom ničesar izpustil (Descartes 1957: 46-47).

Rekli bi: logično, dosledno, pravilno. Toda vrag se skriva v podrobnostih. Descartes je ob tem očitne lastnosti živih organizmov povsem prezrl.

Katere? Ne veliko. Zadoščalo je že to, da je prezrl, da imajo živi organizmi vsaj eno bistveno lastnost *sine qua non*: obstajajo lahko edinole kot enote, celote, na prav določenih ravneh, sicer propadejo in umro.

Vse dokler ostajajo živi, obstajajo kot enote, celote, ki jih nikakor ne smemo deliti na še manjše dele. Kajti, če jih začnemo členiti (razsekavati), v trenutku propadejo, izgubijo lastnost živih organizmov. Videti je torej, da je Descartes v svoji metodi prezrl prav te vrste ranljivost, ki ji je podvržen ves živi svet in ki obstaja edinole kot svet živih organizmov. Pri tem ne pride v poštev, če ga hočemo preučevati kot živega, nikakršna domnevno dosledna členljivost na manjše dele.

Živi organizmi torej preučevalcu postavljajo določen pogoj, sicer za življenje nočejo biti proučevani. V primeru kršitve tega zanje bistvenega pogoja umro, propadejo kot živi in se spremenijo v neživo snov. Kot živi torej ne morejo obstajati, ne da bi bili ob tem celota – avtopoietična enota. Preučevanje onstran tega pogoja torej ni mogoče.

Isti pogoj postavi pred raziskovalca živih organizmov še drugi pogoj ali omejitev: ni mogoča ponovljivost eksperimenta, saj živega organizma ni mogoče ubiti dvakrat. Za živ organizem je smrt enkratni dogodek, njegovo življenje ni ponovljivo, nihče ga ne more živeti dvakrat in nihče ne more živeti namesto drugega. Zato je živo bitje enkratno, neponovljivo, je neke vrste »*epoche*«, za katerega velja edinole statistična množica enote.

Kartezijanski dualizem v smislu medsebojnega ločevanja telesa in duše je možen edinole na konceptualnem polju, medtem ko v praksi ne pride v poštev. Iz tega izhaja, da mehanicizem kot splošno

veljavna metoda na polju raziskovanja živih organizmov in živega sveta naleti na ovire, na izvedljivostne omejitve, kar pomeni, da ta splošno priznana metoda znanstvenega raziskovanja sploh ne more biti splošna, saj vsaj za pol našega sveta kognitivno ni uporabna.

Iz tega izhajata dve ugotovitvi:

1. Ni čudno, da so vse do srede našega stoletja mislili, da so živi organizmi tisti del našega sveta, ki se ne ravna v skladu z »naravnimi zakoni« in so torej glede na drugi zakon termodinamike »nenaravni sistemi«.

2. Tradicionalna kartezijansko-newtonovska zgolj mehanicistična metoda ni bila zmožna preseči svojih lastnih omejitev in nam danes težko razumljive zmote, po kateri se živi organizmi držijo pri življenju s pomočjo nekakšnih nepojasnjenih »trikov«.

Takega nerazumevanja živega sveta v znanstveni misli ni premagal niti nastop splošne teorije sistemov v petdesetih letih našega stoletja, četudi je prinesel spoznanje, da niso vsi sistemi le izolirani, zaprti (ki izmenjujejo z okoljem materijo, energijo in informacije), ampak obstajajo tudi odprti, ki to izmenjavo dopuščajo.

Kaže, da je šele okoli leta 1970 prišlo do dveh, za primernejše metode raziskovanja in preučevanja živih organizmov (in s tem tudi organizacije življenja in socialnega dela) pomembnih novosti.

Prva je I. Prigoginovo odkritje disipacijskih struktur l. 1967 in »neravnotežja« kot vira reda – da torej neravnotežje prinaša red iz nereda. S tem je bilo pojasnjeno, da je res mogoče, da se v odprtih sistemih entropija zmanjša, s čimer je bilo pojasnjeno tudi to, kako je mogoče, da se organizacijska kompleksnost poveča, ne da bi bil s tem kršen drugi zakon termodinamike. Ta Prigoginovo dosežek utemelji in uveljavi teorijo o neravnotežju. Za te dosežke je Prigogine prejel Nobelovo nagrado l. 1979.

Druga, za ustreznejše preučevanje živih organizmov pomembna novost iz okoli leta 1970 pa je Maturanovo odkritje »cirkularne organizacije« in vpeljava koncepta, znanega pod imenom autopoieza

(grš. *auto* = samo, *poiesis* = produkcija, kreativnost), ki so ga razvili in poimenovali med leti 1968-1975 čilski biologi H. Maturana, F. Varela in R. Uribe. Zanimivo je, da je konceptu vzelo kar 10, 20 in več let, da je obkrožil svet. V zadnjih nekaj letih pa se je zanimanje zanj začelo uveljavljati tudi v doktorskih preučevanjih – ne le v biologiji, od koder koncept izvorno izhaja, ampak tudi v socialnih vedah, kot so pravne, družbene vede, družbeno zdravstvo ipd.

Autopoieza artikulira take teme, kot so npr. cirkularna organizacija, samo-referenčni sistemi ipd., in na nov način afirmira pojem samoorganizacije. Nanaša se na značilnosti živih sistemov v smislu neprekinjenih procesov obnavljanja in reguliranja procesov, samoobnavljanja znotraj živih sistemov, ki tako vzdržujejo svojo identiteto, celovitost in svoje strukture.

Očitno je torej, da vse do pred nekaj leti kartezijansko-newtonovski mehanicistični pristop k proučevanju in artikuliranju fenomenov, kot je življenje živih organizmov in njihovih skupnosti, v primeru človeka, torej družbene skupnosti, ni imel ustrezne alternative. Preučevanje človeka kot živega bitja in njegovih družbenih skupnosti na številnih ravneh medsebojnega povezovanja (tudi v organizacije) se lahko očitno šele zdaj nasloni na temeljni pristop, ki bistveno upošteva posebnosti biosa in se zato ne more orientirati zgolj po lastnostih mekhosa.

Na osnovi teh ugotovitev je mogoče domnevati, da socialne vede, kakor sta za našo razpravo veda o »organizaciji in managementu« in veda o socialnem delu, vse doslej, do vpeljave koncepta o autopoiezi, niso imele v znanstveni in filozofski misli za svoje posebnosti primerne metode proučevanja oz. raziskovanja in artikuliranja pojavov na področju živih organizmov. Če pa je tako, ni zgolj naključje ugotovljeno dejstvo, da se ne enemu ne drugemu izmed omenjenih strokovnih oz. disciplinarnih področij vse doslej ni posrečilo razviti in uveljaviti svoje splošno sprejete in obče veljavne teorije. Očitno drugačne sploh ni bilo mogoče,

saj tradicionalna znanstvenoraziskovalna kartezijansko-newtonovska metoda sploh ni bila prilagojena tem področjem. Logika stroja pač ne more pojasniti logike živega organizma.

Socialne vede torej v nekem smislu očitno še danes tičijo na svojih začetkih. Prav zaradi zanje neprimerne raziskovalne metode so v primerjavi z naravoslovnimi in tehničnimi vedami že stoletja v sorazmerno podrejenem položaju, tako glede strokovno izrazne moči kot tudi glede vpliva v družbeni skupnosti; sorazmerno teže namreč trdijo, da je določena konkretna situacija taka ali drugačna. Ker so torej tehnična vprašanja videti razmeroma lažje rešljiva kot vprašanja človeka in družbenih razmerij, često »mehka« vprašanja ostajajo še naprej nerešen problem, medtem ko tehnološki razvoj očitno stalno prednjači pred družbeno-socialnim in človeško kulturnim.

Seveda ni mogoče pričakovati, da bi mogel že samo koncept avtopoieze bistveno popraviti omenjena nesorazmerja. Razveseljivo pa je, da je novi koncept avtopoieze očitno konstruiran prav za preučevanje živih organizmov, in zato pomeni vsaj opozorilo na to, da je verjetno tudi na področju metodološke paradigme mogoče napraviti še korak naprej od tistega, ki je bil narejen že v letu 1637.

Razmeroma živahno poseganje po konceptu avtopoieze v doktorskih proučevanjih na področju socialnih ved v zadnjih letih pa opozarja, da bi lahko s tem in podobnimi novimi pristopi napravili korak naprej tudi na takih disciplinarnih področjih, kot sta veda o organizaciji in managementu na eni in socialno delo na drugi strani. Zato ga bomo kratko uporabili v nadaljevanju razprave.

Po mnenju S. Beera koncept avtopoieze omogoča preseganje sedanjih interdisciplinarnih preučevanj, ustvarja možnosti za uveljavljanje metasistemskih konceptov ter vodi družbo stran od očitnega povzročanja disciplinarne paranoje, ki danes nastaja z oblikovanjem vse ožje opredeljenih znanstvenih in strokovnih disciplin. Te sicer razvijajo vrhunske specialiste, a posamezne discipline ob tem

razvijajo vsaka zase specifično terminologijo in jezik, ki jim onemogoča medsebojno tvorno sporazumevanje. Moderne družbe se — kot trdi S. Beer — v resnici razvijajo v smeri nekakšne paranoje in paradoksa, saj je družba vrhunskih specialistov vse manj zmožna ustvarjati zdrave družbene celote, družba pa tako vse bolj postaja »dezorganiziran prah množice nepovezanih, zanemarjenih, izoliranih in demoraliziranih posameznikov«.

AVTOPOIEZA

Videti je, da koncept avtopoieze poskuša popraviti in izpopolniti metodološki pristop k raziskovanju in artikuliranju naravnih pojavov prav tam, kjer ima (za primere živih organizmov) bistveno in očitno nedopustljivo pomanjkljivost prav znana kartezijanska, izključno mehanicistična »delilna« metoda (metoda delitve celote na vse manjše dele) brez vsakršnih drugih ozirov in omejitev.

Koncept avtopoieze je naravnian na izhodiščno raziskovalno točno enote/celote; noben živ organizem ne more obstajati in živeti drugače kakor le kot enota/celota. Obstajanje za življenje zmožne enote/celote je namreč za žive organizme pogoj *sine qua non*: če ta pogoj ni izpolnjen, živih organizmov enostavno ni.

Koncept avtopoieze je torej temeljna teorija organizacije živega.

Maturana in Varela svojo razpravo o avtopoiezi vpeljujeta z naslednjimi uvodnimi trditvami: Neko veselje — stvarnost — nastane, ko se določen prostor razdeli na dve in se opredeli enota. Predmet znanstvenega raziskovanja ne tem temelju je, kako izumiti (*invention*), opisati in rokovati (*manipulation*) enote.

V splošni izkušnji opazimo žive sisteme kot enote, ki se predstavljajo kot avtonomne entitete osupljive raznolikosti, z zmožnostjo samoobnavljanja. Njihova avtonomnost je videti tako očitno bistvena značilnost živih sistemov, da so pri opazovanju kratko malo videti žive. Seveda se ta avtonomnost — ki je v tem, da se kljub nenehnemu izkazovanju samozagotavljajoče zmožnosti ohranjati

svojo identiteto skozi aktivno izravnavanje deformacij – zdi doslej njihova najbolj varljiva (*elusive*) lastnost.

Avtonomija in raznovrstnost, ohranjanje identitete in izvor variacij v načinu ohranjanja te identitete pomenijo temeljne izbire prezentirane fenomenologije živih spominov, ki so jim ljudje stoletja dolgo posvečali svojo radovednost glede razumevanja življenja.

Če je kartezijanski pristop k preučevanju živih sistemov poudarjal le fizikalne dejavnike in se je darwinski pristop usmerjal zlasti k razlagi izvorov raznovrstnosti in genetike pojava živih organizmov, je zdaj mogoče, s konceptom avtopoieze, oba tokova fizikalno-kemijskih in evolucijskih razlag živih organizmov povezati v novo celoto. Molekularna analiza utegne omogočiti razumevanje reprodukcije in variacije, evolucijska analiza pa, kot se zdi, skuša pojasniti način, ko so lahko ti procesi nastali.

Namen koncepta avtopoieze je razkriti naravo žive organizacije. /.../ Želimo razumeti organizacijo živih sistemov glede na njihovo značilnost enovitosti /unitary character/ (Mingers 1995).

Ob tem Maturana in Varela pripominjata, da bosta v tem svojem namenu spoštovala mehanicistični pristop. Naš problem je živa – živeča organizacija. Ker pa se organizacija kot taka nanaša na relacije, se ne bomo zanimali za lastnosti komponent, ampak zlasti za procese in relacije med procesi, ki se udejanjajo med komponentami. Pri tem bomo imeli pred očmi dvoje:

1. vsakršna razlaga, do katere se bomo dokopali, v bistvu pomeni reformulacijo fenomena, in

2. vsako razlago oblikujejo in dajejo opazovalci.

Posledica tega je, da moramo razlikovati tisto, kar je konstitutivno za fenomen sam, od tistega, kar nasprotno spada v domeno opisa (*domain of description*) in torej naših interakcij z njim in njegovimi komponentami v tistem kontekstu, v okviru katerega dani fenomen pač opazu-

jemo. Pojmi domene opisa ne spadajo v konstitutivno organizacijo pojava, ki ga želimo pojasniti. Razlaga utegne imeti različne oblike, pač glede na naravo pojasnjevanega pojava.

Zategadelj se pri pojasnjevanju gibanja padajočega telesa zatečemo k lastnostim materije, k zakonom, ki opisujejo obnašanje materije, upoštevajoč njihove lastnosti (kinetični in gravitacijski zakoni), medtem ko si pri pojasnjevanju organizacije kontrolnega (nadzorstvenega) obrata skušamo pomagati z relacijami (to je razmerji), ki jim morajo ustrezati dejanske fizikalne komponente, in ne z identifikacijo njihovih komponent.

Pri tem izhajam iz domneve, da obstaja organizacija, ki je skupna vsem živim sistemom, ne glede na njihove komponente. Ker je naš predmet taka organizacija in ne posebni načini njihovega udejanjenja, ne bomo upoštevali razlik med razredi, tipi ali vrstami živih sistemov.

Ta način mišljenja ni nov, saj ga poznamo eksplicitno iz mehanicizma. Zato trdimo, da so živi sistemi stroji, pri čemer imamo pred očmi nekaj vidikov:

1. upoštevamo le neanimistične vidike;

2. poudarjamo, da žive sisteme opredeljuje njihova organizacija, ki jo je mogoče pojasniti tako kot katerokoli drugo organizacijo v smislu relacij, vendar ne med lastnostmi komponent;

3. opozarjamo, da izhajamo pri tem iz dinamizma, ki je za žive sisteme očiten, na kar namigujemo tudi z uporabo izraza »stroj«.

Zategadelj si zastavljamo fundamentalno vprašanje, kaj je organizacija živih sistemov, kakšne vrste so to in kakšna je njihova fenomenologija, ki vključuje reprodukcijo in evolucijo, obe pogojeni z njihovo enovito organizacijo.

Organizacija živih sistemov je ena izmed vrst samoproizvodnje (*self production*) oz. avtopoieze. Tako organizacijo je mogoče udejanjati z neskončnim številom struktur.

Povzeto po Maturani in Vareli ter Mingersu je eksplicitna definicija avtopoietičnega sistema oz. avtopoietičnega

stroja naslednja: avtopoietični sistem je dinamična enota, organizirana v obliki in smislu mreže procesov proizvodnje (transformacije in destrukcije) komponent, ki proizvaja komponente in ki

1. skozi njihove interakcije in transformacije nenehno znova regenerira in udejanja – uresničuje prav to mrežo procesov (relacij, razmerij), ki jih je proizvedla, in

2. konstituira dani avtopoietični sistem (stroj) kot konkretno enoto v prostoru, v katerem te komponente obstajajo, tako da specificirajo topološko polje njegovega uresničevanja-udejanjanja v smislu oz. v obliki take mreže. Hkrati s to konstitucijo pa se določajo tudi meje avtopoietičnega sistema, ki vzpostavljajo tudi njegove zunanje meje.

Te pa vzpostavljajo površine, na katerih se določajo tudi prednostne interakcije (znotraj-zunaj), meje in območje katerih zagotavljajo, da je avtopoietični sistem ločljiv od svojega ozadja. Tak sistem kratko imenujemo avtopoietični sistem ali kratko avtopoieza in je značilen za organizacijo živih sistemov.

Avtorji navajajo, da ima tak avtopoietični sistem tri vrste relacij, in sicer konstitutivne (odgovorijo na vprašanja, kje, do kod sem), kakovostne (odgovorijo na vprašanje, kaj je moja vsebina) in relacije reda (ki odgovorijo na vprašanje, kako, po katerih načinih živim, se obnašam).

Pri tem je treba še enkrat opozoriti na avtonomijo živega organizma kot celote, ki je ena najznačilnejših lastnosti avtopoieze. Glede na to, kaj sistemi proizvajajo, jih delimo na avtopoietične (vse spremembe podreajo v prid vzdrževanju organizacij samih sebe) in alopoietične sisteme (ki imajo za proizvod svojega funkcioniranja nekaj, kar je od njih različno), npr. avtomobil. Izguba avtopoieze v sistemu pa ima za posledico njegovo dezintegracijo, razpad in zaradi prekinitve zaokrožene celote avtopoietičnih procesov samoobnavljanja žive enote avtopoietični živi organizem doživi svoj konec.

AVTOPOIEZA JE TOREJ »VSE ALI NIČ«

Koncept ali teorija avtopoieze je teorija živih sistemov oz. živih organizmov. Zgradba življenja v tej logiki je mogoča. Naštevajo naslednje zaporedne ravni: živa celica, organ, organizem (rastlinski, živalski, človeški), skupina ljudi, organizacija (kot ustanova človeškega kolektiva), skupnost (npr. interesno povezanih ljudi), družba (npr. v državni skupnosti) in tudi nadnacionalni sistem. Zagovorniki koncepta avtopoieze torej ne štejejo le resnično bioloških živih sistemov, ampak v sklop avtopoieze vključujejo tudi praktično vse socialne oz. družbene in združbene enote in celote življenja. Ni sicer še doseženo popolno soglasje, ali je človeške sisteme dovoljeno obravnavati enako avtopoietično kot biološke sisteme, vendar se mnogi strokovnjaki izjavljajo v prid možne in dovoljene uporabe koncepta tudi pri raziskovanju in artikuliranju socialnih sistemov. Beer npr. trdi: »Da, človeške skupnosti so biološki sistemi« in kohezivna socialna »ustanova je neke vrste avtopoietični sistem«.

Trdijo tudi, da zdaj ni mogoče več opravičevati uporabe biologije za zanižanje individua, češ, da je človeška vrsta, družba ali celotno človeštvo tisto, ki se mora regenerirati v evoluciji življenja, »in bi zato posameznik postal nepomemben ter bi se moral podrediti vrsti«. Avtorji avtopoieze gradijo svojo teorijo na »opazovalcu«, ki je človeško bitje. Pomen tega pa je, da je vselej le človek kot opazovalec tisti, ki reče, karkoli je izrečeno. Maturana je svoja raziskovanja zastavil s postavitvijo vprašanja o spoznanju: kako živa organizacija spodbudi in omogoči spoznanje nasploh in samospoznavanje še posebej. Samo človek, ki postane opazovalec, se zmore zavedati samega sebe, in to skozi samoopazovanje.

Avtopoietični sistemi se povezujejo po poti strukturnega združevanja, to pa omogoča graditev avtopoietičnih sistemov na višjih ravneh, tj., nastajanje in ohranjanje avtopoietičnih sistemov višjega reda.

Avtopoietični sistemi v ožjem biološkem smislu praviloma obstajajo v

fizičnem prostoru, če gre za fizikalne žive enote. Vendar je mogoče razumeti prostor tudi v konceptualnem, abstraktnem smislu, saj je znano, da je mogoče poimenovati domeno, v kateri potekajo procesi in obstajajo enote, tudi v konceptualnem in abstraktnem smislu. To je lahko osnova in razlog, da je upravičeno in mogoče kot avtopoietične in žive tretirati ne le biološke, temveč tudi družbene in socialne organizme.

Zamisel o avtopoezi je mogoče obravnavati spoznavno-raziskovalno koristno in plodno tudi v metaforičnem smislu. Tako razširjeno razumevanje avtopoeze pa nam omogoča v njena proučevanja vključiti tudi etične in politične implikacije. Poleg bioloških opozarjata avtorja tudi na kognitivne implikacije koncepta o avtopoezi in načenjata razpravo celo o temah kakor lepota, svoboda, dostojanstvo.

Konceptu in teoriji avtopoeze pa pripisujejo še drugačne zmogljivosti:

1. avtopoeza naj bi bila zmožna pripomoči k temu, da presežemo tradicionalni dualizem med vedenjem in delo(va)njem, s tem da se ta razlika odpravi, saj naj bi veljalo, da delovanje implicira vedenje in vedenje se naravno izrazi kot delovanje.

2. poleg tega naj bi Eigen-Schusterjeva vpeljava koncepta hiper-ciklov nuklearno kislinskih ciklov kot minimalnega sistema omogočala prenesti vrzel med neživljenjem in življenjem:

3. opozoriti velja na dejstvo, da je za avtopoietični sistem, ki je opredeljen kot enota, značilen in odločilen pojav, ki ga poznamo pod pojmom organizacija. Pri tem se zdi pomembno dejstvo, da v avtopoietičnih sistemih (katerekoli ravni ali reda) fenomen organizacija karakterizirajo s pojmom relacija in relacije relacij. Če pri tem izraz poslovenimo v razmerja, opazimo, da je nedvomno najbolj poglobljen slovenski raziskovalec organizacije F. Lipovec opredeljeval pojem organizacije vsebinsko in kakovostno kot razmerja med ljudmi že v letih 1969-87. Seveda je to opredeljeval na specifični ravni avtopoietičnih sistemov, pri avto-

poiетistih imenovani organizacija (v pomenu ustanove) oz. institucionalizirani kolektivni subjekt, ki ima znotraj sebe razmerja (med ljudmi). Lipovec je, ne da bi vedel, za koncept avtopoeze v pojavu organizacije zaznal prav isto vrsto opredeljujočega kakovostnega kategorično splošnejšega pomena, ki mu avtopoietisti pravijo relacije.

Naletimo na sklad teoretsko-raziskovalnih ugotovitev, ne glede na to, za katero stroko, deželo ali disciplinarno raziskovanje gre. Vse to kaže na nedvomno visoko stopnjo zanesljivosti obravnavanih vidikov in dilem, stekajočih se v vidik avtopoeze. Opogumljeni želimo stopiti še korak dlje:

Opisani koncept avtopoeze, katerega temeljni pojem so relacije (razmerja), je očitno prav tako uporaben tudi na področju socialnega dela, saj tudi ta v svojem značilnem pojmu »pomoč drugega« v sebi implicira nič drugega kot medsebojna razmerja med ljudmi. Iz tega izhaja, da se lahko ob avtopoezi konceptualno bogati tudi stroka/disciplina socialnega dela.

Vse to na svoj način potrjujejo tudi raziskovanja tematiziranja kategorije delovnega prispevka s pomočjo izvirne metode sekvenčne analize, ki je skladno z bistvom fenomena organizacije, skritim v razmerjih.

V zvezi z vpeljevanjem koncepta avtopoeze pa se zdi pomembno opozoriti na fundamentalno spremembo v načinu reševanja problemov, Descartes bi dejal »iskanja resnice«. Avtopoeza sledi kartezijskemu vzoru »metodičnega dvoma«, kjer gre za »igro dvoma«, kateri se je podvrgla celotna moderna znanstvena misel.

To konvencionalno znanstveno metodo, prirejeno za preučevanje fizikalnih pojavov, poskuša avtopoeza pri proučevanju živih organizmov dopolniti z apriornemu dvomu komplementarnim načelom verjetja oz. z »igro verovanja« (Ovsenik 1989: 40). Živo bitje, ki obstaja danes in je obstajalo tudi že doslej, je preživelo vse do danes prav kot živa dinamična celota; očitno ima v sebi nekaj obstojno pozitivnega, in v to pozitivno

mora raziskovalec verjeti, torej vanj ne gre šablonsko, metodično zgolj dvomiti.

Nasprotno. Pri živih organizmih temelj znanstvene resnice ni postavljen na raven najmanjših delov, ampak je očitno ta vrsta življenjske resnice naslonjena na neko drugo raven, na raven žive dinamično organizirane enote/celote, ki za živa bitja pomeni ne zgolj pogoj *sine qua non*, pač pa ideal obstajanja in živetja.

Ta premik v temeljni paradigmi raziskovalnega pristopa se nujno odraža tudi v konstrukciji znanstvene metode. Naslonjena mora biti na »konstruktivno etiko« in ne zgolj na »apriorni strah«. Nekateri danes na temelju teh spoznanj predlagajo poleg omenjene konvencionalne metode raziskovanja tudi uporabo metode »polnega spektra«, ki naj bi prepojila celoten način našega mišljenja (miselnega postopka) pri iskanju ustvarjalnih rešitev problema. S tem naj bi povezali vzhodno in zahodno misel in tako dosegli dvoje ciljev:

1. tak premik v načinu mišljenja bi celovito povezal resnice, specifične za dano situacijo, in
2. za preučevanje življenja bi bil tak raziskovalni pristop tudi racionalnejši od konvencionalnega raziskovalnega pristopa, katerega uporabo bi omejili tako, da bi se izognili čisto pretiranemu in predragemu zbiranju podatkov, kar v praksi pogosto pripelje do »analizne paralize«.

Opozarjajo tudi na današnjo hitro spremenljivost, ki bolj zahteva jasen pogled v prihodnost kot pa analitično vrednotenje preteklosti.

Koncept avtopoieze je po eni strani otrok svojega časa, po drugi pa spodbuja k prenovi znanstveno raziskovalnega pristopa samega. Tega pa danes zagotovo ne gre prezreti.

SOCIALNO AVTOPOIETIČNA REKA ŽIVLJENJA

Videti je, da se znanstvena misel šele v naših desetletjih resneje in odločneje usmerja – vsebinsko, konceptualno in načelno-metodološko – na odgovornejše in konstruktivno etično preučevanje življenja človeka kot posameznika in tudi

njegovih socialno avtopoietičnih ravni oz. krogov.

Človek in njegove skupnosti kot dinamične, avtopoietične žive celote živijo v času. Življenje poteka kot neke vrste reka dinamičnih življenjskih situacij in vselej vsebuje določene avtopoietične populacije socialnega življenja.

Če pa je tako, imamo pri roki dva koncepta, znana iz literature in socialnega dela in sociologije, v smeri novih tokov sistemske teorije: prva nam je dala koncept reke življenja v toku in populacijskih strukturah; druga pa ilustracijo osmih ravni teorije živih sistemov z načelom odprtega izteka – soočenja, ki predstavlja integracijo ravni biološke in socialne avtopoieze v obliki naslednjih ravni oz. krogov/enot/celot življenja: (živa) celica, organ, organizem, skupina, organizacija, skupnost, družba in nadnacionalni sistemi. Ta dva koncepta se ponujata, da ju povežemo v celoto socialno avtopoietične reke življenja.

Taka predstavitev socialno-avtopoietične reke življenja nazorno prikazuje naslednja dejstva:

1. Biološka in socialna avtopoieza življenja se ravninsko naravno stikata na ravni organizma (rastline, živali, človeka), ki sam v sebi ne more obstajati (kot živa enota) drugače kot nedeljiva celota in ga zato imenujemo individuum. Vsak organizem sestoji iz popolne biološke avtopoietične integracije nižjih ravni avtopoieze, torej iz svojih telesnih organov in celic. Ti njegovi organi in celice se nenehno samoobnavljajo znotraj individualnega telesa. Nič manj in nič več. Nič ni proizvedeno izven njega in ničesar svojega tak individuum ne oddaja komu drugemu kot svoj proizvod. Individuum se povezuje z drugim individuumom po poti strukturnega združenja in tako reproducira sebi podobne, nikdar pa sebi identične nove individualne enote svoje vrste.

2. Ker so po mnenju nekaterih človeške družbe in združbe biološki sistemi in ker to tezo podkrepljujejo s tem, da je mogoče koncept avtopoieze smiselno razpotegniti tudi v območje socialnega življenja ljudi, moremo koncept avtopoieze

razprostrti na vse mogoče in realne ravni družabnega in družbenega (socialnega) življenja ljudi oz. človeških družb in združb (organizacij).

3. Realno in pošteno je trditi, da v življenju vsakega posameznega človeka nastajajo situacije dela-zmožnosti in delanezmožnosti. Človek je v situaciji, ko zmore nuditi pomoč drugemu, lahko pa se mu zgodi, da se znajde v situaciji, ko sam potrebuje pomoč. Neizbežno sleherni individuuum prehaja skozi situacije zmožnosti pomoči drugemu in potrebe po pomoči drugega, saj se ne more sam ne roditi in tudi umira težko sam.

4. Struktura življenjskih situacij, skozi katere praviloma izmenično prehaja človek kot posameznik, se v populaciji ljudi (socialno) pokaže tako, da vsakršna avtopoietična socialna populacija hkrati zaobsega tako ljudi, ki so tedaj zmožni pomagati drugemu, kakor tudi ljudi, ki pomoč drugega potrebujejo.

Tako se nam pokaže vselej prav določena struktura populacije socialnega življenja. Omenjeni dve skupini sta v vsaki avtopoietični socialni enoti komplementarni druga drugi. Prav tako naravna komplementarnost življenjskih situacij pomoči zmožnosti in pomoči potrebnosti vselej sestavlja dinamično enoto življenja na ravni slehernega individuuma.

Na tak način se vselej srečujemo z neko prav konkretno socialno strukturo na vsaki ravni avtopoietičnega socialnega življenja. O tem se prepričamo v tovrstnem proučevanju katerekoli človeške individualnosti in skupnosti življenja.

Če socialno delo pomeni eno izmed sestavin oz. komponent procesov objektivno potrebne pomoči drugemu, tedaj in toliko ga je v resnici družbeno potrebno negovati in razvijati in mu dajati vso potrebno podporo. V takih primerih je socialno delo objektivno tudi funkcija in dejavnost, ki prispeva k produktivnemu delu ljudi tudi v materialno merljivem smislu, če že ne v kulturno-etičnem pogledu.

Socialno delo je v takih pogojih dobilo svoje mesto v sistemu (industrijske birokracije) v Webrovskem smislu.

Toda danes je »industrijska« doba mimo in nova »postindustrijska« oz. »informacijska« družba ne prenese tradicionalne industrijske birokracije. Nekoč »debele« organizacijske piramide so danes postale zgodovina. Uveljavljajo se koncepti »vitke« organizacijske strukture v podjetjih, koncepti »deteljičaste« oblike organiziranosti, znan je tudi primer Mintzbergove »organizacije struktur v petih blokih«. Pojavljajo se torej strukture, ki utemeljujejo organiziranost, kjer vodstvo podjetja zadrži le manjši del vrhunskih strokovnjakov za razvoj, trženje, finance ipd., drugim, nekdanj zaposlenim, ne le delavcem, temveč nižjim in srednjim managerjem, pa da prosto pot v njihovo lastno zasebno podjetniško iniciativo.

Ti (odpuščenci) ustanovijo svoja lastna (satelitska) podjetja in vodstvo nekdanjega podjetniškega giganta je z njimi navadno pripravljeno sklepati poslovna razmerja, vendar le na pogodbenih osnovah.

Tako imamo situacijo, v kateri se organizacija nekdanjega industrijskega giganta neusmiljeno cefra, nemesto tega pa se ustvarjajo povsem drugačne, nove mreže pogodbeniškega sodelovanja. Posledica tega je, da se danes pojavlja množica zasebnih podjetij, ki praktično nimajo zaposlenih, ali pa jih imajo zelo malo.

Organizacijske mreže se torej neusmiljeno hitro spreminjajo iz tipa stalne zaposlitve ljudi (pri drugem) v tip pogodbenega sodelovanja (vsakokrat s tistim, s komer posameznik najde skupen jezik za delo). Poslovni sistemi v organizacijskem pogledu doživljajo pretres, v katerem preživijo le tisti, ki vztrajno in trdoživo nenehno iščejo svoje priložnosti (za pogodbeno delo, ne za zaposlitev). Tip »samozaposlenosti« postaja vse bolj nekaj vsakdanjega, po tej poti se neizogibno uveljavlja tudi tip samopodjetniškosti, torej množica male podjetniške iniciative praktično na vseh področjih človeških in družbenih dejavnosti.

Nekdanja gotovost mirne zaposlitve se je spremenila v viharo morje vsakovrstne iniciative in samozagotavljanja

vsakogar svoje lastne, tudi socialne oskrbljenosti.

Taka prepuščenost vsakogar predvsem zgolj samemu sebi pa si po drugi strani podaja roko z dosežki tehniškega napredka, ki posebej na področju telekomunikacij (*information superhighway*) in računalniških obdelav informacij (osebni računalniki z zvezami v globalnih mrežah medsebojne izmenjave) ustvarja tehnične možnosti, da se vsakdo poveže z vsakomur drugim kjerkoli na zemlji in na tej osnovi oblikuje, spreminja in dograjuje svoj način dela, življenja in igre.

Ugledni analitiki ocenjujejo, da taka tehnična krepitev individuuma pelje v povsem nove splošne razmere avtopoietičnega socialnega življenja. Gre za premik od razmer, ko je delo in življenje odločilno oblikovalo poslovno vodstvo, v razmere, ko se bo v tej vlogi pojavil in uveljavil vsakega posameznika. V odločilno ospredje življenja in dela ljudi torej stopa, vsaj po mnenju nekaterih analitikov, vse bolj človek kot posameznik.

Iz tega izhaja, da v informacijski dobi organizacije nikakor niso več, kar so se zdele v industrijski dobi. To spoznava tudi socialno delo, ki se mu okolje nekdanjega delovanja ne le ruši, ampak cefra, hkrati pa mu ponuja posameznika, ki hitro postaja situacijsko-tehnično opremljen na nov način, hkrati pa socialno neoskrbljen in in vse bolj prepuščen samemu sebi.

Temu novemu načinu življenja in dela individua nedvomno botruje hiter tehnološki napredek in napredek znanstvene misli, ki v smislu uveljavljanja koncepta avtopoieze in izpopolnjene metode raziskovanja in odkrivanja resnice (metoda polnega spektra) kaže več zmožnosti preučevati in artikulirati delo in življenje prav na ravni individua kot izhodišča in cilja avtopoietično razumljenega socialnega dela.

SKLEPNE DOMNEVE

O PRELOMNOSTI DANAŠNJEGA TRENUTKA

Upoštevač povedano in ugotovljeno, bi lahko sklepali:

1. Enoznačen odgovor na v naslovu zastavljeno vprašanje ni mogoč.

2. Živimo v času, ko znanstvena misel spet odkriva človeka kot individua, prav kot so pred pol tisočletja pisali o »spoznavajočem subjektu«.

3. Moderna znanstvena misel (okoli leta 1600) je svoj pristop zasnovala in zgradila na metodi apriornega strahu, ki se je izražala v načelu metodološkega dvoma. Danes, ob prelomu tisočletij, je stanje planeta, človeštva in človeka kot posameznika vsekakor nezadovoljivo.

4. Videti je, da se kolo zgodovine (človeške, znanstvene, tehnološke in kulturnoetične misli) nekako ponavlja: v ospredje pozornosti spet postavljamo človeka kot posameznika. Štiristoletni razvoj znanstvene misli je pretekel praktično v popolni pozornosti fizikalnim pojavom, človeka kot individualno živo enoto pa znanstvena misel (avtopoieza) očitno odkriva šele v zadnjih desetletjih. Pri tem nekateri opozarjajo na potrebo po ustreznih dopolnitvi katerizijanske »delilne metode« s holistično usmerjeno metodo »polnega spektra«.

5. Če je po pol tisočletja spet stopilo v središče pozornosti iskanje resnice, se Kartezijeva »velika knjiga sveta« zgoščuje v resnico, ki jo zaobsega človek-individuum kot živa dinamična enota z zmožnostjo samoopazovanja.

6. Nekateri znanstveniki danes ponujajo domnevo, da bi bilo smiselno in mogoče resnico sveta in človeka iskati ne le z dvomom, temveč tudi z vero v človeka. Na ta način bi morda dosledneje dopolnila »apriorni strah in dvom« z »zaupanjem in upanjem«.

7. Prav v tem in takem premiku človeške misli in zgodovine ved, kot sta veda o organizaciji in praktična neizbežnost teorije o socialnem delu (in obe se ukvarjata z vprašanji življenja v enotah, celotah), smemo pričakovati in upati, da človeštvo ne bo ponavljalo napak zadnjih stoletij pretežno fizikalno in delilno usmerjene znanstvene misli in bo resneje prepoznavalo pomen in vrednote, brez katerih človeško življenje nima ne vrednosti, ne dostojanstva in ne smisla.

Prelomnost današnjega trenutka ne opozarja torej le na vprašanja strok, ampak tudi na usodnost pravilnega razumevanja.

SKLEPNA MISEL

GLEDE NA GLAVNI ŠIRŠI NASLOV RAZPRAVE

Razprava ob razlagi in opominjanju po potrebi novega pristopa navaja na naslednje:

1. Na novo smo spoznali nov koncept, to je avtopoiezo.
2. Koncept avtopoieze je v znanstveno in strokovno misel prispevala biologija, vendar je uporaben širše, kot metafora se kaže še posebnega pomena v socialnih vedah. Tu smo pozorni posebej na organizacijo in socialno delo.
3. Upoštevaajoč logiko t. i. Urwick-Ovsenikovega kvadrata, pa bi v zvezi z uporabo avtopoieze v socialnem delu mogli morda pojem in prakso tako organizacije kakor tudi socialnega dela izpopolniti takole:

Organizacija (kot sečišče diagonal v Urwick-Ovsenikovem kvadratu/krogu) se nam ob avtopoiezi kaže kot tisti agent ali tisti procesi, ki v območju svojega delo-

vanja/učinkovanja (topologija žive enote/celote) nenehno odkrivajo in identificirajo tista mesta/osebe/skupine, ki v dani konkretni situaciji potrebujejo pomoč drugega, hkrati pa enako tudi tista mesta/osebe/skupine, ki so v isti situaciji zmožne prvim dajati pomoč. Oboje ob tem kličejo k vzajemni in komplementarni akciji ali drži. Po tej poti si je namreč živ (avtopoietični) organizem praviloma vselej zmožen v potrebi pomagati sam (homeostaza), preživeti posamezne prehodne »krize« in sploh preživeti – vse do svojega »pisanega konca«, ki označuje njegovo smrt.

4. Organizacija oziroma (socialno) delo se nam torej – avtopoietično – pokaže kot relacija (razmerje) oziroma agent/proces, ki vzpostavlja in posreduje povezave med pomoči-potrebni in pomoči-zmožni. Prav v tem pa se tudi pokaže v svoji polni funkciji življenjskih procesov. Gledano tako, nam torej koncept avtopoieze ponuja nova, sveža spoznanja tako o organizaciji kot tudi o socialnem delu, torej nova obzorja skozi nove artikulacije.

Literatura

- I. ADIZES (1992), *Wie man Missmanagement überwindet*. Ulstein Management
- B. E. BABCOCK (1991), *A Phenomenological Approach to Management Self-development: A New Paradigm for Management Development*. Ann Arbor: UMI Dissertation Services.
- K. D. BAILEY (1994), *Sociology and the New Systems Theory*. New York: State University of New York Press.
- S. BEER (1980), Preface to Autopoiesis. V: H. R. MATURANA, F. J. VARELA (ur.), *Autopoiesis and Cognition*. Chicago: D. Reidel Publishing Company (63-72).
- G. V. BUTLER (1986), *Organization and Management*. Prentice Hall International.
- J. CHAMPY (1995), *Reengineering Management: The Mandate for New Leadership*. Harper Business
- R. DESCARTES (1957), *Razprava o metodi*. Ljubljana: Slovenska matica.
- P. DRUCKER (1990), *Neue Realitäten*. München: ECON Verlag
- (1993), *Post-Capitalist Society*. Harper Business.

- E. FROMM (1995), *The Sane Society*. New York, Chicago, San Francisco: Holt, Reinehart and Winston.
- S. HAN (1983), Epistemološki pristup organizacionim naukama. V: *Teorija i praksa samoupravne organizacije: zbornik radova II*. Simpozijum organizacionih nauka, dec. 1981. Beograd: Svetozar Marković.
- C. HANDY (1989, 1990), *The Age of Unreason*. Harvard: Harvard Business School Press.
- G. R. HOOD (1971), Thermodynamics. V: *Encyclopedia International Grolier*. New York: Grolier, Book 18: 81-83.
- S. IVANKO (1995), Prihajajoče oblike organiziranosti. *Organizacija: revija za management, informatiko in kadre*, 8: 449-455.
- E. JANTSCH (1980), *The Self-Organizing Universe*. Rim, Berlin, New York etc.: Pergamon.
- A. KIESER, H. KUBICEK (1977), *Organisation*. München: Walter de Gruyter.
- T. KUHN (1974), *Struktura naučnih revolucija*. Beograd: Nolit.
- R. LAY (1988), *Philosophie für Manager*. München: ECON Verlag.
- F. LIPOVEC (1969, 1974, 1987), *Razvita teorija organizacije*. Maribor: Obzorja.
- R. R. MATURANA, R. J. VARELA (ur.) (1980), *Autopoiesis and Cognition*. Boston: D. Reidel Publishing Company.
- J. MIGNERS (1995), *Self-producing Systems*. New York, London: Plenum Press.
- H. MINTZBERG (1983), *Structures in Fives: Designing Effective Organizations*. Prentice Hall International.
- G. NADLER, S. HIBINO, J. FARRELL (1995), *Creative Solution Finding*. Prima Publishing.
- J. NAISBITT, P. ABURDENE (1990), *Megatrends 2000*. New York: Avon Books.
- J. NAISBITT (1994), *Global Paradox*. New York: Avon Books.
- J. OVSENIK (1978), Sekvenčna analiza kategorije: delovni prispevek. *Organizacija in kadri*, 3: 231-256.
- (1979), *Organizacijske funkcije*. Kranj: Moderna organizacija.
- (1979), Izvori in razsežnosti organizacijskega problema ter možnosti za njegovo racionalizacijo. V: *Zbornik radova I. jugoslovenskega simpozijuma organizacijskih znanosti*.
- M. OVSENIK (1989), *Protivrječja i perspektive socijalnog rada: slovenačka iskustva*. Doktorska disertacija. Univerza v Sarajevu.
- I. PRIGOGINE, I. STENGERS (1984), *Order Out of Chaos*. Bantam Books.
- H. H. SEGAL (1991), *Corporate Makeover*. Penguin Books.
- G. SESSIONS (1995), *Deep Ecology for the 21st Century*. Boston, London: Shambhala.
- F. SOUFLEE (1987), *A Theoretical Framework for Social Work Practice: Implications for Social Work Administration*. Doktorska disertacija. Ann Arbor: UMI Dissertation Information Service.
- A. VILA (1994), *Organizacija in organiziranje*. Kranj: Moderna organizacija.
- W. R. WENDT (1985), *Geschichte der Sozialen Arbeit*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- M. ZELENY (1981), What is Autopoiesis? V: — (ur.), *Autopoiesis: A Theory of Living Organization*. New York: North Holland Publications.